

زنان عارف

سوختگان عشق و اشتیاق

دکتر ابوالقاسم رادفر

انتشارات مدحت

۱۳۸۵

ادیان و عرفان

۶

عنوان کتاب:

زنان عارف

سوختگان عشق و اشتیاق

تألیف دکتر ابوالقاسم رادفر

طرح جلد: سعیده رزاززاده

حروفنگاری: سیده فاطمه میررحیمی

صفحه آرای: علی اکبر حکم آبادی

چاپ اول: سال ۱۳۸۵

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ است

قیمت: ۲۲۰۰۰ ریال

صندوق پستی: ۷۵۵ - ۱۱۳۶۵

پست الکترونیک: fatemehsamavati@Yahoo.co.in

رادفر، ابوالقاسم، ۱۳۲۹ -

زنان عارف / ابوالقاسم رادفر. - تهران: مدحت، ۱۳۸۴.

ISBN: 964-92305-5-6

۲۷۱ ص.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۲۷۱ - ۲۶۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. زنان عارف - سرگذشتنامه. الف. عنوان.

۲۹۷/۸۹۲ BP ۲۷۸/۲۹

۴۳۱۹۴ - ۸۳ م

کتابخانه ملی ایران

به نام خدا

کوتاه سخنی به جای مقدمه

یک زن با ایمان بهتر از هزار مرد شرور است

حديقة الحقیقه سنایی

تقریباً در اغلب آثار شاعران و نویسندگان فارسی زبان، حتی زبان عربی و اردو نسبت به زنان نظر مثبت و حاکی از رضامندی و قدرشناسی به ندرت یافت می شود؛ امثال و حکم و حکایت های فراوانی در مذمت و نکوهش زنان وجود دارد؛ از مکر و فریب آنان در قالب قصه و داستان حکایت ها بر سر زبان هاست؛ کتاب ها و آثار گوناگون در بدگویی و قدرناشناسی و حيله و تزویر بانوان نوشته و ترجمه شده است. با این حال، وقتی زندگینامه، آثار و اقوال زنان عارف و زاهد را مطالعه می کنیم، به جز در نادر عارفانی چون سنایی غزنوی که تنفر و بی زاری خویش را نسبت به زنان ابراز می داشت و در عین حال، زن با ایمان را می ستود، در می یابیم که وجود آنان سراسر پاکی و پارسایی، عفت و پاکدامنی، وفا و صفا، عبادت و خدمت، خداپرستی و حقیقت بینی، راستی و صداقت، صبوری و بردباری و دلهایشان زدوده از زنگارها و کدورت هاست.

اگر چه روحیه و نگرش تصوف نسبت به زنان تا حدودی متناقض و حتی می توان گفت، در مقایسه با سایر شاخه های اسلام، بیشتر متمایل به رشد و توسعه فعالیت های زنان بود. گرایش عاطفی حضرت پیامبر (ص) نسبت به زنان، ازدواج های متعدد ایشان، و این واقعیت که ایشان چهار دختر داشت، و نیز احترام و تعظیمی که در جوامع شیعی نسبت به حضرت فاطمه (س) به

عمل می‌آید، نشانگر نقش مهمی است که در حیات دینی اسلامی به بانوان قابل تفویض بود. وجود رابعه عدویه به عنوان نخستین زن صوفی در اسلام مسلماً در شکل دادن به تصویر زن پرهیزگار و ایده‌آل که به بهترین وجه در خور تمجید و ستایش است، به این امر کمک می‌کند. به قول عطار، هنگامی که زنی در طریقه الهی چون مردان گام برمی‌دارد، دیگر نمی‌توان او را یک زن نامید (تذکره‌الاولیاء، ذیل: رابعه عدویه). حتی نامیدن یک خانم با تقوی و عقیفه در بین مسلمانان به «رابعه ثانی» از قدیم تاکنون هم دلیل قداست و پاکی زنان عابد و عارف است.

با بررسی تاریخ ادب و عرفان ایرانی - اسلامی و به‌طور کلی تاریخ بشری این مطلب روشن می‌شود که شخصیتی چون رابعه یک استثنا نبوده و زهد و ریاضت و عبادت و معرفت او منحصر به فرد نیست، بلکه زنان قدیس و نیکو خصلت بسیاری در تاریخ زندگینامه عرفای زن دیده می‌شوند که به سبب خوف خدا و دایم‌الحزن بودن و پیش گرفتن راه تقوا و بی‌توجهی به عالم مادی هر یک رابعه عصر خود هستند. البته نباید این نکته را از نظر دور داشت که تنها زنان عارف دارای چنین خصلتی هستند، بلکه بعضی از اعقاب مؤنث حضرت پیامبر (ص)، چون سیده نفیسه (متوفی ۲۰۹ ق/ ۸۲۴ م) را می‌بینیم که در فضیلت و تقوا سرآمد زنان دوران خویش بود و قبر وی هنوز هم در قاهره زیارتگاه مؤمنان است. یا سیده زینب مدفون در قاهره زیارتگاه مؤمنان است. یا سیده زینب مدفون در قاهره، یا اجازه یافتن زنان در جلسات وعظ و تبلیغ صوفیانه، مانند شرکت فاطمه بنت ابی‌بکر الکتانی عارف، رحمهاالله تعالی، که در تقوا و محبت شهره گشته و همسر احمد بن ابی‌الحواری بود. یا همسر ابوالقاسم قشیری که دختر استاد و شیخ عرفانیش ابوعلی دقاق بود، از لحاظ تقوا و علم و دانش شهرت داشت و از جمله راویان معروف احادیث نبوی بود. یا فاطمه نیشابوریه (متوفی ۲۳۵ ق/ ۸۴۹ م) همسر احمد خضرویه که بدون شک تأثیربرانگیزترین چهره در میان زنان متأهل صوفیه است. وی با ذوالنون مصری و بایزید بسطامی همراهی داشته است.

متصوفه از جنبه‌های مثبت زن بودن به خوبی آگاه بودند. برخی از داستان‌های قرآن مجید نمونه‌های زنده و برجسته‌ای از نقش مثبت زنان در حیات دینی است. مشهورترین نمونه آن، زلیخا همسر فرعون مصر است که در سوره یوسف (سوره شماره ۱۲) آمده است. متصوفه، به ویژه علاقه زیادی به حضرت مریم (س)، مادر بی‌آلایش و پاکدامنی که حضرت عیسی مسیح (ع) را به دنیا آورد، داشتند و او را غالباً سمبل روح پاکی می‌دانستند. ایمان قوی و خستگی‌ناپذیر زنان اسلامی نقش مهمی در ایجاد جامعه اسلامی بازی کرده و هنوز هم می‌کند. در قرآن کریم مکرراً از مسلمون و مسلمات، و یا مؤمنون و مؤمنات سخن به میان آمده است. حتی داستان‌های فراوانی دربارهٔ پسران جوان و متقی که مادران خویش را بر دوش حمل می‌کردند تا به مکه رفته اعمال حج را به جای آورند، بر سر زبان‌هاست.

در این چارچوب نباید از نقشی که در روایات صوفیانه به «پیرزن»ی داده شده که ناگاه در صحنه حاضر و اساتید و مشایخ را در بعضی مسائل عرفانی انداز و یا تعلیم می‌دهد، غفلت کرد. همین تمایل و گرایش نیز در پیرزن -به‌خصوص فقیر و بیوه- ای دیده می‌شود که در اشعار عرفانی یا با رنگ و بوی عرفانی فارسی سمبل مظلومیت و احقاق حق می‌گردد؛ با دعای اوست که لشکرها متوقف می‌شود، با شکایت اوست که تصمیم حاکم جابه‌جا می‌گردد و...

نمونه کلاسیک دیگر نقش زن در نظریات عشق عرفانی، داستان عطار در مورد شیخ صنعان و دختر ترساست. یا زنان خداپرست و حقیقت‌جویی که در الهی‌نامه عطار جلوه خاصی دارند و به تعبیر بهروز ثروتیان «ظاهراً به صورت ناتوانی توانمند و بردبار، معنی محبت و عشق را در عالم صورت و معنی عمیقاً درک می‌کنند» (طنز و رمز در الهی‌نامه عطار، تهران، حوزه هنری، ۱۳۷۸، ص ۱۲۹) و بسیار نمونه‌های دیگر که از ویژگی‌ها و خصائل اینگونه بانوان سزاوار تعظیم و تکریم که در دست است. بانوانی که عظمت و والایی آنان در گرو مراتب عرفانی و روحانی ایشان بوده و راه تکامل و انسانیت را تا

بالاترین مرحله پیموده‌اند و همواره زیور و زینتی خواهند بود برای جنس زن حقیقت‌جوی، حتی فراتر.^۱

کتاب حاضر در برگرفته زندگینامه، بیان حیات معنوی، پالایش و والایی روح تعدادی از این پاک نهادان فرشته خوی و نقل پاره‌ای از بزرگواری‌ها و کرامات آنان است. زنان عارف و عابدی که عبادت و معرفت را با هم در خود جمع کرده‌اند و تفکیک این دو صفت در آنان چندان آسان نیست. گرچه بحث اصلی ما پیرامون بانوان عارف است، اما از آنجا که در برخی منابع قدیمی زندگینامه بانوان عارف و عابد با هم آمده است، به منظور فایده بیشتر جهت همگان بر آن شدیم که نام تعدادی از زنان عابد را در کنار بانوان عارف بیاوریم. هر چند ممکن است از نظر برخی عزیزان این کار درست نباشد. اما چون هدف از عبادت و عرفان رسیدن به خدا و طی مراحل سیر و سلوک است، تصور نمی‌رود که ایراد چندان‌ی بر آن مترتب باشد.

باری، این وجیزه - علی‌رغم تلاش بسیار - خالی از نقص نیست، با این حال، شاید بتواند به گوشه‌هایی از زندگینامه عارف بانوان و مشی عبادی - عرفانی آنان - با توجه به منابع محدود و کمی اطلاع نگارنده - پاسخ دهد و زمینه را برای تحقیقات گسترده‌تر و عمیق‌تر هموار کند.

در ضمن به مصداق من لم یشکر المخلوق... بر خود فرض می‌دانم که از زحمات همکار گرامی سرکار خانم فاطمه مکداول که در به سامان رساندن این کتاب رنج‌های فراوان بر خود همواره کرد و راهنمایی‌های ارزنده فرموده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از سرکار خانم فاطمه سمواتی مدیر بافرهنگ و دلسوز انتشارات مدحت که زحمت چاپ کتاب را عهده‌دار شدند، سپاسگزارم. باشد که خداوند منان به ایشان اجر و پاداش عنایت فرماید.

ابوالقاسم وادفر

فروردین ۱۳۸۴

۱. در نوشتن مقدمه از کتاب ابعاد عرفانی اسلام تألیف آن. ماری. شیمیل، ترجمه عبدالرحیم گوامی، چاپ چهارم، ۱۳۸۱ (حصص ۶۵۷ - ۶۷۲) بهره بسیار جسته‌ام.